

La tortura sota el franquisme

Per al franquisme la guerra no havia acabat l'1 d'abril de 1939. Després d'aquesta data encara la va mantenir, però això sí, ara contra un poble vençut, desarmat, desmoralitzat, terroritzat... La política d'extermini que practicava en aquelles zones que anava ocupant havia de dur a terme la tasca que no havia complert la primera dictadura, la de Primo de Rivera. Aquesta vegada no havia de quedar sobre sòl espanyol cap rastre de llavor de la qual poguessin germinar en el futur persones atretes pels valors de la democràcia, el marxisme, l'anarquisme, el catalanisme, etc. Aquests corrents ideològics havien de desaparèixer per sempre del país.

Després de la victòria, amb la imposició del *Nuevo Orden* i amb les eines que aleshores facilitava el control dels aparells de l'Estat (sistema judicial, policia, guàrdia civil, exèrcit, sistema educatiu, premsa i altres mitjans de comunicació, etc.), la dictadura va continuar la seva tasca d'extermini per mitjà d'una sanguinària i violenta repressió contra tothom que tornés a intènar qüestionar l'ordre social tradicional.

Durant tota la seva existència, la dictadura va mantenir el record de la guerra, que no era sinó una altra manera de mantenir-la, dividint la població en vencedors i vençuts. Hi ha qui ha volgut veure una certa evolució del règim al llarg d'aquests quaranta anys creient que gradualment es va anar obrint a uns certs graus de tolerància i permissivitat. Creiem que això no és cert. El que va fer el règim va ser

adaptar-se a les pressions que des de dins i des de l'exterior anava rebent, però la seva naturalesa intrínseca no va variar ni una engruna i una mostra que ens podria servir va ser l'ús sistemàtic de la tortura com a tracte habitual als detinguts polítics durant tot el període, acarnissant-se de manera especial amb els treballadors i estudiants.

L'ús de la tortura no és privatiu dels règims dictatorials. Són freqüents les denúncies per maltractaments i tortures als detinguts en països que fan gala d'un sistema polític liberal i democràtic. En el fons, l'ús de la tortura és consubstancial a tota estructura de poder en la seva lluita contra els dissidents; ara bé, si en els sistemes liberals-democràtics la ciutadania ha aconseguit establir mecanismes de denúncia que obliguen els aparells repressius a exercir l'autocontrol, en els sistemes dictatorials aquests mètodes queden emparats i protegits pel poder i, en cas de denúncies públiques, pels mitjans de comunicació posats al seu servei.¹

La dictadura franquista va destacar per l'ús sistemàtic i brutal d'aquests mètodes fins al punt que "nunca en la historia de España se había puesto en marcha una estrategia de tortura masiva como la que practicó el régimen de Franco desde el día de la victoria"². Les pàgines que segueixen intentaran ser una demostració de com el franquisme va torturar des dels primers fins als darrers dies de la seva existència, fins i tot quan el dictador ja havia mort.

L'estudi històric de la tortura es troba amb obstacles insalvables ja que, com és fàcil d'entendre, no en queden evidències materials o escrites en documents oficials i qualsevol denúncia durant la dictadura era negada i silenciada, quan no era reprimida també amb duresa. Malgrat to, hem de donar les gràcies a aquelles persones que, havent-ne patit els efectes, ens han deixat els seus records, algunes vegades en senzilles cartes o articles de diari, unes altres en forma de memòries, que, en la majoria dels casos, són esgarrifoses.

En aquesta petita col·laboració no podrem incloure tots els relats que coneixem, però amb el que exposarem a continuació hauria de ser suficient per comprendre com els mètodes de tortura es van convertir en un element essencial de l'engranatge repressor de la dictadura durant gairebé quatre dècades.

Els primers anys de la postguerra

Un cop acabada la guerra, les presons espanyoles eren plenes a vessar. Segons xifres oficials, a començaments de 1940 hi havia 270.219 homes i dones presos. Només a Madrid, a mitjans de juny de 1939, es comptaven prop de 50.000 reclusos.³ Tots eren "rojos", vençuts, i calia recordar-los-ho contínuament. Sobre aquesta població reclusa es va exercir una dura venjança. Joves falangistes, familiars dels "caídos", terratinents... entraven a les presons, triaven presoners i els apallissaven brutalment.⁴ Altres vegades, la tortura era un element imprescindible del sistema judicial, ja que la majoria d'aquestes persones preses havien de comparèixer en

judicis sumaríssims. Generalment, no es trobaven càrrecs delictius o d'actuació criminal, sinó només el fet d'haver estat afiliat o haver votat, a les eleccions, candidats d'esquerres. Calia, per tant, aconseguir declaracions autoinculpatòries que facilitessin la condemna. Aquestes "confessions" només es podien arrencar amb l'ús de les tortures.

El sistema judicial anomenava diligències aquests interrogatoris: "¿a diligencias? Pues que para hacerte cantar te sacan de la cárcel y te pegan una soberana paliza, o te dan corrientes eléctricas, o hacen contigo lo que les da la gana. Y que vuelves al cabo de unos días o unas semanas destrozadita (...) o que no vuelves más".⁵

Mercedes Núñez relata el cas d'una dona: "... le hicieron numerosas incisiones en la vulva, con la ayuda de una navajita y le rociaron las heridas con vinagre y sal. Desnuda y a vergajazos, entre risotadas y obscenidades, la obligaron a correr, divirtiéndose al ver cómo andaba con las piernas muy abiertas. -Pareces una rana-le chillaban". La vexació i la humiliació eren moneda corrent, però aquest grau de salvatgisme podia arribar a extrems inimaginables, com va ser la tortura d'infants per fer parlar les mares: "-¡Pobre hijo mío! -exclama- Cuando me detuvieron, para hacerme cantar, colocaron al niño de bruces encima de una mesa, desnudito y empezaron a pegarle latigazos varios esbirros a un tiempo hasta que le dejaron la espalda en carne viva. El pobrecillo tenía dos años. Mira -y apartando el delantalito del niño descubre su torso raquíico. La espalda aparece atravesada por multitud de largas cicatrices violáceas".

Eduardo de Guzmán, que havia estat director de *Castilla Libre*, també ha deixat relats escruixidors del seu pas per la presó en acabar la guerra. Explica l'experiència d'Antonio Trigo Mairal, que havia estat governador civil de Madrid. Va ser cridat a "diligències" i va trigar a tornar:

"En realidad, no viene, sino que le traen. La puerta se abre de golpe con estrépito y penetran cuatro hombres en mangas de camisa con la pistola al cinto, que arrastran materialmente el cuerpo del exgobernador civil de Madrid. De un violento empujón le arrojan a tres o cuatro pasos de distancia y cierran la puerta mientras uno exclama, coreado por las risas de sus acompañantes: -¡Ahí queda eso...!- Impresiona el aspecto de Trigo. Con la ropa manchada y en jirones, el rostro parece una masa informe y sanguinolenta... Transcurren quince o veinte minutos antes de que pueda hablar. Cuando lo hace, sentado en el suelo, sangrante todavía, su voz tiene un aspecto desesperado y desgarrador: -¡Mataros si os llaman! -grita entre convulsiones- ¡Mataros antes de subir...! ¡Todo, todo es preferible a que caigáis en manos de esos miserables...!- Le interrumpe un golpe de tos, seguido de una bocanada de sangre. Da la impresión de estar destrozado por dentro"⁶.

Es coneix fins i tot la participació de jutges en les sessions de tortures, com el cas de Juan Calero segons testimoni de Sebastián Gómez:

“El 19 de octubre se presentó Juan Calero en la Fuente Vieja, para someter a unas diligencias al detenido Francisco Rubio Gómez El Villaraltareño. Cuando lo tenían delante, el juez le dijo al derechista Pedro Benito El Che, dándole un vergajo: ‘¡Vamos!, ¡véngate de la muerte de tu padre!’ Pedro Benito se mostró remiso, y el juez insistió. Entonces, aquel hombre le pegó sólo dos veces con el vergajo al detenido. Juan Calero se levantó furioso, le quitó el vergajo y él mismo se lanzó contra el preso en una lluvia de golpes, lo tiró al suelo, se subió encima de él y empezó a patearlo. Se acercaron dos soldados para ayudarlo, y uno lo pisaba en la cabeza y otro en la barriga”⁷

A Madrid eren famoses algunes comissaries en aquests exercicis de repressió i tortura, com van ser les del carrer Almagro 36, Alcalá 82 i la de Jorge Juan 5, “dirigida por Aurelio Fernández Fontela –un individuo alcohólico y depravado–”⁸, i altres com la de Núñez de Balboa¹ o la mateixa Direcció General de Seguretat, a la Puerta del Sol, on va actuar el malnat del comissari Conesa, conegut per la seva extrema crueltat. A Barcelona, la prefectura superior de policia, a la Via Laietana, va ser també tristament cèlebre; hi actuaven els temuts germans Creix, tasca que van allargar fins a finals dels seixanta, i Eduardo Quintela, director de la Brigada Político-Social i antic veterà de la lluita repressiva contra els cenetistes durant la República.

Els anys seixanta

Relats com aquests, referits als primers temps de la dictadura podrien cobrir tot el capítol, però hem de mostrar que durant èpoques aparentment menys fosques aquests mètodes policials van continuar sent utilitzats amb el mateix grau de crueltat. Per a això ens referirem als anys seixanta, els anys de l’anomenat “miracle espanyol”. Des de 1959 els homes de l’Opus Dei (organització de l’església catòlica) havien desembarcat en llocs de poder i des d’aquests van fer un gir important a la política econòmica. S’obria un període de desenvolupament industrial i d’obertura de l’economia espanyola al capitalisme internacional. No obstant això, les estructures polítiques sota el vernís de l’anomenada “democràcia orgànica” continuaven incòlumes.

De totes maneres, una nova generació de treballadors, que en la seva majoria no havien viscut la guerra ni la repressió de postguerra, es llançava a la lluita laboral en paral·lel al despertar de la lluita estudiantil universitària contra la dictadura. La Guàrdia Civil, la Policia Armada, la Brigada Político-Social serien els instruments de la repressió sobre aquests nous moviments socials, i el tot just creat Tribunal de Orden Público s’encarregava dels judicis que s’obrien a centenars de ciutadans per motius polítics. El tracte policial als detinguts no havia variat substancialment respecte als primers temps i bona mostra d’això van ser els casos del comunista

---

Julián Grimau i el dels anarquistes Francisco Granado i Joaquín Delgado, torturats salvatgement i executats el 1963.⁹

Tenim a les mans un fullet signat per mil cinc-cents intel·lectuals que denunciïn desenes de casos de tortures denunciades fonamentalment durant 1968, que fou un any de gran conflictivitat social. Entre les persones que el signen es troben Cristina Almeida, Carlos Barral, Juan Antonio Bardem, Maria del Mar Bonet, Gustavo Bueno, Carlos Castilla del Pino, Salvador Espriu, Francisco Fernández Buey, José Agustín Goytisolo, José Hierro, Paco Ibáñez, Monserrat Roig, Joan Raventós, Alfonso Sastre, Tierno Galván, Ivan Tubau, Carmen Martín Gaité, etc., etc. L'informe es refereix a les zones més industrialitzades de l'Esat: Astúries, País Basc, Barcelona, Madrid, València i Galícia; i s'obre amb una carta al ministre de Governació, el general Camilo Alonso Vega. S'hi troben alguns documents denunciant casos de tortures signats per sacerdots i bisbes del País Basc, per catedràtics de la Universitat de La Laguna, a Las Palmas, per víctimes de tortures a València, i desenes de declaracions de torturats en aquest any. Entre les víctimes trobem estudiants, paletes, metal·lúrgics, etc., amb un gruix important de gent molt jove, entre els 18 i els 32 anys, amb alguna excepció. Però és molt més il·lustratiu que parli el document per si mateix:

Daniel Santana Rodríguez, paleta de Madrid. Detingut el 27 d'abril a les 15 hores. “Fui golpeado en la cara, pecho, estómago, costados y patadas en las piernas y los testículos. Esposado entre las piernas y golpeado. A continuación, me cogieron por el pelo y me dieron contra un armario y contra la pared. Tirado al suelo y pisoteado. Puesto en una mesa, con todo el cuerpo al aire [suposem que vol dir despul·lat] y golpeado con saña en la boca del estómago”.

Manuel Sanmartín Pérez, perit industrial de València, detingut el 28 de novembre de 1967... Durant les primeres 24 hores de la seva detenció, “se le obligó a apoyar los índices en la pared. Cuando los dedos se le doblaban o no conseguía permanecer apoyado en el muro, golpes en el estómago y patadas en todo el cuerpo...”. Al final d'aquestes 24 hores “se le amenazó con el segundo grado”, mètode que sembla referir-se al que va succeir durant les segones 24 hores, durant les quals “fue tumbado en la cama”. Els peus “atados con correas”. Van començar les descàrregues elèctriques, “cuya intensidad variaba, iba en aumento”. També variava la freqüència: “cada vez fueron más frecuentes”. Com que la intensitat era molt alta, va perdre el coneixement. En tornar en si, el tracte va tornar a ser de cops i amenaces d'una nova aplicació de corrents. “Tumbado de nuevo en la cama, era tal su estado, que sentía convulsiones como si de nuevo le estuvieran aplicando la electricidad”.

Al País Basc, un grup d'estudiants i sacerdots jesuïtes denunciaven els maltractaments soferts per un membre de la seva congregació i acabaven dient que el seu cas era suau comparat amb el que li passava a altres persones: “personas de organizaciones políticas que han sido acorraladas y cazadas a base de engaños;

que han sido sometidas a una rueda formada por una docena de policías en la Comisaría, golpeando a placer; que han sido brutalmente golpeadas en el camino; que se les ha colgado por las esposas del quicio de una puerta, poniéndoles cartón en las muñecas para que no queden huellas; que haya habido detenidos a los que se les han hecho quemaduras con cigarrillos «Celtas» porque son más obreros...”. Arran de la declaració de l'estat d'excepció a Guipúscoa, van ser centenars els detinguts. En concret, el 13 de juliol amb motiu d'un funeral a Arrasate es van produir trenta-set detencions a les mans de la Guàrdia Civil. A Eibar van ser sotmesos a tortures: “... había tres baldes o palanganas, uno con agua, otro con orines y el tercero con heces fecales, y que los detenidos eran agarrados por los pelos y sus cabezas introducidas en los baldes, en el orden enumerado. Ahogo, náuseas, etc.”

Es denunciava també l'anomenat "antiguo" de Sant Sebastià, que era una caserna de la Guàrdia Civil, “donde presta sus servicios el asesino sargento LOPEZ. En este cuartel, procedente de una antigua serrería, es donde está instalada la sierra eléctrica que se utiliza para la tortura. Se sitúa al detenido con el cuello al borde de la sierra y se hace funcionar ésta hasta que se producen desmayos, etc. Otro sistema consiste en colocar al detenido contra la pared con los brazos en alto, en algún caso hasta catorce horas. Al bajar las manos o agacharse nos golpeaban ferozmente. Otro procedimiento en el «antiguo» es el sistema siguiente: se utiliza el hueco de la escalera, en el tercer piso. Se cuelga a los detenidos por los pies en el hueco de la escalera y con unas tijeras hacen ademán de cortar la cuerda. Otra forma de tortura: el detenido es obligado a andar descalzo sobre bolas de hierro hasta que se le revientan los pies... Otra forma: el detenido es envuelto en una manta y se le golpea con una vara de fresno (el sargento LOPEZ lo hace en persona)...”.

El dia dos de setembre de 1968 van ser detinguts a Barcelona dos membres de Comissions Obreres, **José Sánchez Ruiz**, de 30 anys, i **Alejo Castellanos Blázquez**, de 19. Van ser acusats de participar en la campanya de boicot a l'autobús núm. 3 de Santa Coloma de Gramenet a causa del seu greu abusiu: “Durante 51 horas los tuvieron a pie firme, con los pies juntos y sin dejarles doblar las rodillas. Cuando caían al suelo rendidos por el cansancio y la fatiga, una verdadera lluvia de puntapiés en los riñones, en el estómago y en sus partes más sensibles les hacían volver a la postura de origen. Después, durante otras 17 horas interminables, les tuvieron colgados del pecho mediante cuerdas”. José Sánchez va fer una declaració per escrit al Degà del Col·legi d'Advocats de Barcelona:

“(...) Al negarme a dar nombres de mis compañeros, el funcionario que me interrogaba comenzó a insultarme llamándome «hijo de...» y repitiéndome que mi madre era una... y otras cosas, a la vez que me golpeaba con el canto de la mano en la parte alta de la espalda, con la rodilla en el muslo, con la mano plana en el pecho y puñetazos en el estómago y riñones. Cuando al parecer se cansó de pegarme, me puso trapos en las muñecas a modo de vendas y, esposado así, con las manos atrás, por debajo de las nalgas, y en esta posición me tiraba del cabello

y me pasaba el dedo pulgar desde el codo a la coronilla repetidas veces. (...) Cuando me dejó el funcionario a que me he referido, lo sustituyó otro... (...) comenzó a pegarme puñetazos comentando que tenía el estómago duro. Como pegándome se dislocó el dedo pulgar, entonces me pegaba con la rodilla, muchas veces, posiblemente hasta que se cansó. Durante las primeras veintiocho horas de mi detención, se estuvieron relevando en la tarea de golpearme e insultarme... Respecto a mi compañero, creo que lo castigaron más que a mí, esperando, sin duda que, por su edad -19 años- podrían, agotando su resistencia física, hundirle moralmente para conseguir lo que ellos pretendían: que diera nombres de los compañeros de Comisiones Obrera”

Finalment, cal referir-se a un cas ocorregut entre l'11 i el 14 de desembre de 1975¹⁰. Feia tres setmanes escasses que havia mort el dictador i que Joan Carles de Borbó havia estat nomenat per les Corts franquistes com a rei d'Espanya. Era ministre de Governació Manuel Fraga Iribarne. Encara era incert el camí que seguiria el règim i les diferents famílies franquistes se situaven davant la nova etapa. L'oposició es dividia entre els partidaris de la ruptura democràtica i els oberts a la negociació amb el sector més aperturista de la dictadura¹¹.

Per aquestes dates, el Partit Comunista d'Espanya, a la clandestinitat, encara se situava en el camp de la ruptura, i amb aquest objectiu va convocar a una jornada de lluita per a l'11 de desembre. A Barcelona la protesta va tenir un ressò important al sector de la construcció, sobretot a les poblacions que envolten la gran ciutat. Concretament a Badalona i Santa Coloma va ser on es va detenir un piquet entre els quals es trobaven **Alfonso Moya** i **Alejo Castellanos**, del qual ja hem fet una referència anterior. A la tarda, sense haver participat en el piquet, va ser detingut **Francisco Téllez Luna**, membre del PSUC i de CC.OO. Tots van ser conduïts a la caserna de la Guàrdia Civil de Badalona i interrogats durant tres dies. Se'ls acusava de desordres públics, però tot l'interrogatori anava dirigit al fet que denunciessin els dirigents de CC.OO i del PSUC de la comarca i diguessin on es trobava l'aparell de propaganda d'on sortien les milers de fulls volants que aquells dies es repartien per tota la zona. Van ser salvatgement copejats, però es van acarnissar especialment amb Francisco Téllez. Quan, tres dies després, va ser conduït als jutjats, el van haver de portar d'urgència a l'Hospital Clínic perquè la seva vida corria perill. Aquest cas va ser motiu d'una àmplia campanya de propaganda en demanda de la dissolució dels cossos repressius i de l'amnistia total. Hi van participar des de Pax Christi fins a associacions de veïns i entitats de tota mena.

---

¹ Recordem com en el cas de l'estudiant Enrique Ruano, mort el 1969 mentre era interrogat per la policia, que la premsa va justificar-ne la mort en tirar-se per una finestra dient que tenia problemes de repressió conseqüència de la seva homosexualitat. En aquesta tasca va destacar el diari ABC. La veritat és que Ruano va morir d'un tret per l'esquena quan intentava fugir i la policia, per encobrir l'assassinat, el va tirar per la finestra i va oferir la versió del suïcidi.

² Francisco Moreno, “La represión en la posguerra” a Santos Juliá (coord.), *Víctimas de la guerra civil*, ed. Temas de hoy, Madrid 1999, pàg. 301.

---

³ Alberto Reig Tapia, *Franco "caudillo". Mito y realidad*, ed. Tecnos, Madrid 1995, pàg. 268.

⁴ Són abundants els testimonis reproduïts en el treball esmentat de Francisco Moreno.

⁵ Mercedes Núñez, *Cárcel de Ventas*, citat a Alberto Reig Tapia, pàg. 258. Les cites següents, si no s'indica el contrari, estan extretes d'aquest mateix autor, la tasca del qual, de denúncia de la dictadura, mai podem deixar d'agrair.

⁶ Eduardo Guzmán, *El año de la victoria*, G. del Toro, Madrid 1974. Citat a Alberto Reig Tapia, pàg. 259. El relat de la seva pròpia experiència i la del director de *Mundo Obrero*, Manuel Navarro Ballesteros, a *Nosotros los asesinos*, G. del Toro, Madrid 1976.

⁷ Ídem, pàg. 306.

⁸ Ídem, pàg. 307.

⁹ Nicolás Sartorius i Javier Alfaya, *La memoria insumisa*, ed. Espasa, Madrid 1999. En el capítol dedicat a Julián Grimau es diu: "... las torturas a las que fue sometido lo dejaron en tal estado que los agentes de la BP-S intentaron simular un suicidio defenestrándolo. Según testimonios recogidos por sus compañeros en la cárcel de Carabanchel, Grimau recordaba haber sido introducido en un despacho; después perdió conciencia de lo sucedido. La realidad es que fue golpeado por un objeto contundente en un parietal y al comprobar que no reaccionaba a los intentos de reanimación fue lanzado por una ventana a un callejón en la parte trasera del edificio de la DGS, con objeto de simular un suicidio. (...) Trasladado a un hospital, cuando Grimau fue finalmente conducido a Carabanchel tenía tan hundido el parietal afectado que por él casi cabía el puño de una persona, y apenas podía mover las manos porque le habían quebrado muñecas y dedos". En aquestes condicions Grimau va ser afusellat després d'un Consell de Guerra acusat de rebel·lió militar... després de 24 anys d'acabada la Guerra Civil.

¹⁰ Juan José Gallardo, *Tortura y transición democrática: "El caso Téllez"*, ed. Grupo de Estudios Históricos Gramenet del Besòs, Sta. Coloma de Gramenet 1996.

¹¹ Un excel·lent treball sobre la transició espanyola de Gregorio Morán, *El precio de la transición*, ed. Planeta, Barcelona 1992.